

DISKUSE

V době příprav nové legislativy upravující podmínky pro působení archeologie otevírají následující texty diskusi o provádění terénních výzkumů v České republice. Východí text kritizuje praxi, kdy si tzv. oprávněné organizace zaměstnávající profesionální archeology najímají na výkopové a dokumentační práce komerční organizace, tzv. servisní firmy, které vyplácejí z finančních prostředků poskytnutých zpravidla investorem na úhradu nákladů na výzkum. Pokud archeologie rezignuje na neustálé řízení postupu terénního výzkumu, přestává být poznávacím oborem, popsána praxe navíc může být v rozporu s principem financování archeologických výzkumů vycházejícím z nonprofitního pojetí realizace odborné činnosti ve veřejném zájmu. Oponenti poukazují na to, že nejde o problém servisních organizací, ale o otázku jejich korektního či nekorektního využití. Nutnost jejich zapojení do terénního výzkumu zdůvodňují mj. omezenými kapacitami profesionálních archeologů a podmínkami rozsáhlých a striktně termínovaných záchranných prací; archeolog – vedoucí výzkumu je plně odpovědný za úroveň řešení odborných otázek i využití vynaložených prostředků. Nalézt průnik obou pohledů nebude snadné, avšak archeologie musí v každém případě eliminovat společenská rizika spojená s těmito problémy.

archeologie – terénní výzkum – legislativa – Česká republika

The conducting of terrain excavations in the Czech Republic is the topic of the ensuing discussion at a time when new legislation is being prepared on the conditions for archaeological operations. The starting text involves a critique on the practice of licensed organisations, which employ professional archaeologists, hiring commercial organisations, i.e. so-called “service companies”, to perform digging and recording work, and who pay these “service companies” from funds provided by investors to cover excavation costs. If archaeology resigns to the continuous management of terrain excavation procedures, it will stop being an epistemic field. The described practice can furthermore be in conflict with the principle of financing archaeological excavations stemming from the non-profit conception of the execution of professional activities in the interest of the public. Objectors see it as not being a problem of service companies, but a question of the correct or incorrect utilisation of these companies. These organisations state one of the reasons for using these service companies in terrain work as being the limited capacity of professional archaeologists and the conditions surrounding extensive rescue excavation work and its strict deadlines; the archaeologist – the head of the excavation is fully responsible for the standard of resolving specialised issues and the utilisation of expended resources. Finding a meeting point between these two views will not be easy, however archaeology must in all cases eliminate the social risks linked with these problems.

archaeology – excavation – legislation – Czech Republic

Česká archeologie na rozcestí

Jan Bouzek – Martin Gojda – Jan Klápště – Jiří Macháček –
Zdeněk Měřínský – Vladimír Podborský – Pavel Vařeka

Jest cosi shnilého v české obci archeologické. V posledních letech se v ní rozmohl zlořád, kterému se eufemisticky říká spolupráce se servisními organizacemi či „dodavatelskými“ firmami. Většina kolegů o problémech spojených s jejich činností dobře ví a mnozí v neformálních rozhovorech jejich působení v archeologické památkové péči kategoricky odsuzují. Z různých důvodů, kterými může být lhostejnost, falešná kolegiálnita, či dokonce existenční obavy, však se svými názory veřejně nevystupují. Čestné výjimky přesto existují (*M. Ernée*: Pravěké kulturní souvrství jako archeologický pramen. Praha 2008, 150–151). Z podstaty našich akademických funkcí, z nichž vyplývá i širší spoluodpovědnost za náš obor, považujeme za svou povinnost vyjádřit se ke zmíněné praxi a pokusit se pojménovat důsledky, k nimž různě aplikovaný systém tzv. servisních organizací v naší archeologii vede.

Nejdříve je nutno definovat, co lze za servisní organizaci či „dodavatelskou“ firmu považovat. Je to komerční společnost (nejčastěji s.r.o.), která není oprávněnou organizací ve smyslu Zákona o státní

památkové péči 20/1987 Sb. podle § 21, odst. 2, přesto však provádí předstihové nebo záchranné archeologické výzkumy jako subdodávku pro některou z oprávněných organizací, která její činnost legalizuje a se kterou se dělí o finanční prostředky, jež zaplatil investor jako úhradu za náklady těchto výzkumů. Nejedná se tedy o pouhé pronajímání manuálních pracovníků na kopáčské práce nebo další terénní servis, ale o realizaci celých záchranných archeologických výzkumů tzv. na klíč, při níž pracovníci servisní organizace samostatně provádějí terénní analýzu archeologických pramenů, dokumentují archeologický terén, příp. jej i interpretují a rozhodují o postupu odkryvu. Takový typ archeologického výzkumu lze poměrně snadno rozpoznat podle toho, že odborně kvalifikovaná fyzická osoba z oprávněné organizace (čili profesní archeolog) není na místě výzkumu trvale přítomna, ale navštěvuje jej v různých intervalech, v extrémních případech (v praxi však nijak výjimečných) jen jednou či dvakrát do týdne.

Neblahé důsledky výše popsaného využívání tzv. servisních organizací identifikujeme v několika úrovních. Zde jsou hlavní důvody, proč se nelze s touto praxí v naší archeologii smířit:

1. Odborné důvody

Terénní archeologický výzkum představuje klíčovou etapu archeologického poznávání, která je ze své podstaty neopakovatelná a do důsledku zpětně nekontrolovatelná, na níž přitom zásadním způsobem závisí veškerá další poznávací činnost. Po celé Evropě se archeologie setkává se shodnými požadavky, aby ve vesměs krátké časové lhůtě a za finanční úhradu zbavovala stavební a jiné pozemky „archeologické zátěže“. Také tato kategorie terénních výzkumů se mnohde stává zdrojem zásadních archeologických poznatků a není pochyb o tom, že právě díky těmto výzkumům archeologie získala zcela nové poznávací měřítko. Pro naplnění této možnosti však archeologický výzkum nesmí opustit kategorii vědecké činnosti a stát se rutinní praxí, prováděnou čistě mechanickým způsobem. Potom mizí jakékoli soustavně řešené vědecké otázky a cílem se stává finanční přilepšení institucím, které vykopávky zaštiťují, příp. získá servisních firem. Archeologie v českých zemích se v této situaci ocitá ve zvlášť komplikovaných a obtížně přehledných podmínkách, souvisejících s dlouhodobou absencí soustavných publikací terénních výzkumů. Výsledky často končí v investorských zprávách nebo jiných velmi předběžných textech, které nedovolují kritické a všeobecné průkazné posouzení terénních výzkumů, jejich postupu a výsledků.

2. Stavovské důvody

Servisní firmy povětšinou nezaměstnávají osoby s odbornou kvalifikací, již se podle Zákona o státní památkové péči 20/1987 Sb. (§ 21, odst. 3) rozumí vysokoškolské vzdělání získané studiem v akreditovaném magisterském studijním programu v oblasti společenských věd se zaměřením na archeologii a se 2 roky odborné praxe (tedy magisterský obor archeologie v rámci studijního programu historické vědy). Tato praxe představuje v důsledku pohrdání vysokoškolským vzděláním v oboru a vrací terénní archeologické výzkumy do hluboké minulosti, neboť „vykopávky“ vedou a dokumentují amatéři a samoukové nedotčení akademickým prostředím, kteří ignorují teorii naší vědní disciplíny i její rychle se rozvíjející terénní metody. Výrazně se tak zmenšuje potenciální trh práce pro nové archeology, kteří každoročně absolvují univerzitní studium. Někteří z nich, místo aby zůstali v oboru, který vystudovali a dále ho rozvíjeli jak po stránce terénní, tak teoretické, odcházejí z důvodu nedostatku pracovních míst. Potřeby totiž pokrývají tzv. servisní firmy ve spolupráci s oprávněnými organizacemi. Pokud jsou v některých servisních organizacích zaměstnáni vysokoškolsky vzdělaní archeologové, pak je na místě otázka, proč se taková firma netransformuje do oprávněné organizace ve smyslu zákona. Kromě důvodů finančních (viz níže) zde jistě hraje svoji roli i neochota k plnění časově náročných povinností vyplývajících ze statutu oprávněné organizace.

3. Finanční důvody

Jednou z hlavních příčin existence tzv. „dodavatelských“ firem jsou čistě finanční důvody. Oprávněné organizace musejí ze zákona uzavřít s Akademií věd České republiky dohodu o rozsahu a pod-

mínkách provádění archeologických výzkumů. Již od 90. let 20. stol. je v těchto smlouvách vetknut princip neziskovosti při provádění archeologických záchranných výzkumů, který je zformulován hned v článku I, odst. 1 dohody o rozsahu a podmínkách provádění archeologického výzkumu uzavřené na základě § 21 odst. 2 zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, v platném znění, mezi AV ČR a oprávněnou organizací (tzv. starší dohody) či v článku 1, odst. 2 v návrhu nových dohod. To je i jeden z důvodů, proč nestátní soukromoprávní organizace oprávněné k provádění archeologických výzkumů fungují na bázi obecně prospěšných společností (o.p.s.), jejichž zisk nesmí být použit ve prospěch zakladatele, členů orgánů společnosti ani jejích zaměstnanců. Touto právní formou nejsou tzv. servisní organizace vázány, mohou proto generovat zisk. Zdá se, že tímto způsobem jsou ze systému soustavně a organizovaně vyváděny peníze do privátních rukou, přičemž dochází k tunelování archeologické památkové péče. Zda se tak opravdu děje a zda na tom formou různých provizí participují i někteří profesní archeologové, nelze jednoznačně prokázat. Pokud však současná praxe takovou situaci být jen teoreticky umožňuje, pak je evidentně chybná. Již na hranici bizarnosti jsou zprávy o tom, že některé obecně prospěšné společnosti zakládají své vlastní servisní firmy na bázi s.r.o., aby mohly obejít smlouvu s Akademií věd a generovat neoprávněný zisk z archeologie.

Při obraně tzv. servisních či dodavatelských firem v archeologii často slyšíme argument, že současná kapacita naší archeologické památkové péče neumožňuje efektivní ochranu archeologických nálezu a realizaci záchranných výzkumů v potřebném rozsahu. V této souvislosti je nutno podotknout, že problém dodavatelských firem je regionálně specifický. Váže se především na Čechy, zvláště na Prahu a okolí. Na Moravě se diskutovaný fenomén (až na úplné výjimky) prakticky nevyskytuje. Archeologická památková péče je zde v rámci současných možností přesto prováděna na solidní úrovni. Existence dodavatelských firem tedy zjevně nesouvisí s objektivními potřebami památkové péče, ale spíše s nabídkou archeologických zakázek o značném finančním objemu v některých oblastech a morálním relativismem konkrétních lidí, kteří je přivedli k životu a dodnes srdnatě hájí. Nevyhraněný a nejasný postoj archeologické obce k působení servisních organizací v současné praxi je jistě způsoben i tím, že jejich služeb využívá také instituce, která je ze zákona garantem kvality archeologické památkové péče u nás. Právě z její strany by měly být deklarovány (a v praxi dodržovány) jasné a přísné podmínky, za nichž by přítomnost dodavatelských firem na archeologickém výzkumu byla všeobecně akceptovatelná.

Závěrem chceme jasně vyjádřit náš názor na tzv. servisní či dodavatelské firmy, jejichž neblahé působení v archeologii bylo výše popsáno. Způsob zapojení těchto subjektů do terénního archeologického výzkumu a legalizace jejich činnosti oprávněnými organizacemi směřuje evidentně proti zájmům našeho oboru a je pro českou archeologii velice škodlivý. Dosavadní praxe, která umožňovala existenci těchto firem v archeologické památkové péči, musí být změněna. Efektivním nátlakem může být i zveřejňování názvů oprávněných organizací, které využívají služeb tzv. dodavatelských firem takovým způsobem, jenž jsme výše charakterizovali. Pevně doufáme, že toho nebude potřeba a archeologická obec se v rámci vlastní sebezáchovy sama od tohoto neblahého stavu očistí.

*Jan Bouzek, Ústav pro klasickou archeologii, Filozofická fakulta UK, Celetná 20, CZ-116 36 Praha 1
jan_bouzek@yahoo.com*

MARTIN GOJDA, Katedra archeologie, Fakulta filozofická ZČU, Sedláčkova 15, CZ-306 14 Plzeň; gojda@kar.zcu.cz

*JAN KLÁPŠTĚ, Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou, Filozofická fakulta UK, Celetná 20, CZ-116 36 Praha 1
klapste@ff.cuni.cz*

*JIŘÍ MACHÁČEK, Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta MU, Arne Nováka 1, CZ-602 00 Brno
machacek@phil.muni.cz*

*ZDENĚK MĚŘÍNSKÝ, Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta MU, Arne Nováka 1, CZ-602 00 Brno
merinsky@phil.muni.cz*

*VLADIMÍR PODBORSKÝ, Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta MU, Arne Nováka 1,
CZ-602 00 Brno; podborsky@phil.muni.cz*

PAVEL VAŘEKA, Katedra archeologie, Fakulta filozofická ZČU, Sedláčkova 15, CZ-306 14 Plzeň; gojda@kar.zcu.cz

Vzhůru do pootevřených dveří – ale co pak?

Jan Frolík – Luboš Jiráň – Martin Kuna – Jan Mařík

Archeologické rozhledy uveřejňují text podepsaný skupinou respektovaných představitelů univerzitního prostředí, v němž se autoři pozastavují nad povážlivým stavem naší archeologie. Jako základní zdroj všeho zlořádu identifikují tzv. servisní organizace či „dodavatelské“ firmy. O tom, že se naše archeologie potýká s řadou problémů, které ji významně ohrožují, a že zatím nenachází jednotné řešení, není pochyb. Za pojmenování problému můžeme být autorům vděční, nicméně se domníváme, že některá tvrzení je třeba uvést na pravou míru. Činíme tak jako zástupci instituce, která je, jak autoři uvádějí, „ze zákona garantem kvality archeologické památkové péče u nás“. Naše připomínky lze shrnout do následujících bodů:

1. Otázka tzv. servisních organizací představuje jen malou část problémů, s nimiž se současná česká archeologie potýká. Jejich příčiny lze lokalizovat mnohem hlouběji a nelze je redukovat na neuspokojivou praxi některých organizací zajišťujících terénní práce na archeologických výzkumech.
2. Problém spolupráce se servisními organizacemi není nový, jak by se mohlo z předchozího textu zdát. Naopak, existuje již dlouho, v současné době se naopak objevují pokusy jej v rámci existujících možností řešit. Možná právě proto si ho autoři teď všimli.
3. Problém vůbec nespočívá v tzv. servisních organizacích jako takových, ale spíše ve způsobu, jakým jsou využívány. Tyto organizace nemohou provádět a neprovádějí vlastní výzkumy a dělají pouze ty práce, na kterých se dohodnou s příslušnou oprávněnou organizací, která jejich služby využívá. Z toho jasně vyplývá, že veškerou odpovědnost nesou příslušné oprávněné organizace; za zprostředkování kopáčských či technických prací na archeologických výzkumech můžeme být servisním organizacím pouze vděční.
4. Archeologický ústav AV ČR (dále ARÚ) v Praze patří k nemnohým institucím, které se snaží problémy archeologické památkové péče řešit, i když tak může činit pouze v rámci personálních kapacit a legislativního rámce, které jsou k dispozici. Pole, na kterých se tak děje, představují např. účast na přípravě nového památkového zákona, vytvoření etického kodexu terénního archeologa, evidence terénních archeologických akcí aj.
5. Náprava současného stavu ovšem vyžaduje mnohem komplexnější přístup, do kterého patří i sféry, k nimž ARÚ přístup nemá, a to zejména dostatečná výchova mladých odborníků.

K některým z uvedených bodů bychom chtěli připojit vysvětlující informace. Jako bizarní je např. zmíněna skutečnost, že oprávněné organizace zřízené jako obecně prospěšné společnosti, zřizují vlastní servisní s.r.o., jejichž pomocí generují neoprávněný zisk z archeologie. K tomu pravděpodobně dochází, ale prokázat to v konkrétních případech je obtížné až nemožné, neboť finanční náležitosti obecně prospěšných společností, event. občanských sdružení, nelze nezávisle kontrolovat. Není také pravdou, že by se servisní organizace neproměňovaly v oprávněné organizace. V poslední době se tak stalo minimálně ve třech případech. Původní s.r.o. však existují vedle těchto oprávněných organizací dále, někdy s velmi těsnou osobní vazbou.

Text univerzitních kolegů je polemicky vyhrocen pouze proti servisním organizacím. Odpovědnost za vedení výzkumu, jeho strategii, pojetí a kvalitní terénní úroveň ovšem spočívá vždy a pouze na vedoucím výzkumu, přesněji na oprávněné organizaci, která jej zaměstnává. Servisní organizace pouze plní pokyny vedoucího výzkumu. Terénní výzkum lze jistě vést pochybným způsobem, fyzicky se ho účastnit jen minimálně a využívat ho k „finančnímu přilepšení instituci“, ale úplně stejně tak lze činit i bez jakékoli servisní organizace. Navíc je velmi pravděpodobné, že právě takový výzkum by zůstal zcela mimo pozornost odborné archeologické komunity, nebo by ji přitáhl až ve chvíli, kdy by byl jasný příkrý rozdíl mezi potenciálem naleziště a získanými výsledky (tedy obvykle pozdě pro jakoukoliv nápravu).

Viditelnější působení servisních organizací v Praze a okolí je dáno velkou koncentrací záchranných výzkumů do tohoto regionu. Na základě evidence v databázi archeologických výzkumů můžeme kon-

statovat, že právě v něm se odehrává ca 70 % všech archeologických výzkumů na území Čech. Nicméně těžko lze uvěřit, že v ostatních krajích je podíl stavební a jiné činnosti, vyvolávající záchranné archeologické výzkumy, adekvátně menší. V těchto regionech je archeologická památková péče zabezpečována především organizacemi zřizovanými kraji, případně městy. V řadě případů tato pracoviště zaměstnávají pouze jediného archeologa, který by měl vedle dalších povinností zajistit provedení záchranných archeologických výzkumů obvykle na území jednoho okresu, přičemž zlepšení této situace je vzhledem k postoji a finanční situaci krajů patrně v nedohlednu. Nabízí se proto oprávněně otázka, zda je lepší, aby si místně příslušný specialista najal servisní organizaci, či aby se spokojil s postupy, které archeologii dostávaly před mnoha desetiletími.

Není také zřejmé, jakým způsobem lze v praxi naplnit postupy či sankce, uváděné v textu s odkazy na zákonná ustanovení (např. provádění archeologického výzkumu organizací, která k němu není oprávněna; provádění archeologického výzkumu způsobem, který archeologické nálezy ohrožuje nebo poškozuje). V současné praxi se zejména nedaří eliminovat z archeologické praxe postupy, které hledí na archeologický výzkum jako na jakoukoliv jinou činnost prováděnou při stavební či obdobné činnosti (tj. nijak se neodlišující od běžného podnikání) a provedení archeologického výzkumu se stává předmětem výběrového řízení, ať již vypsání podle příslušného zákona, nebo zaobaleného tak, aby se formálně tento zákon obešel (rozhodující je podle zákona pouze cena, logicky co nejnižší). A to i přesto, že archeologie by z podobných postupů měla být vyloučena. Výběrová řízení jsou vypisována i na archeologické výzkumy, které jsou součástí obnovy (národních) kulturních památek a garantovány vrcholnými orgány památkové péče. Do stejné kategorie patří marná snaha odejmout oprávnění k provádění archeologických výzkumů či vypovědět dohodu s Akademií věd organizacím, které jí dlouhodobě porušují či nedodržují. V této souvislosti je také zřejmé, že pisatelé netuší, s jakými obtížemi se před vrcholnými památkovými orgány obhajuje zdánlivě zcela samozřejmé stanovisko, že záchranný archeologický výzkum je vědeckou činností, která musí být prováděna na odpovídající odborné úrovni a postupy, odpovídajícími současnému poznání.

Archeologická obec momentálně stojí před velice závažným úkolem, kterým je obhájení takové novely archeologické části památkového zákona (má být připravena v prvním pololetí 2011), která archeologii definuje nedílně jako vědeckou činnost a důležitou součást péče o naše archeologické kulturní dědictví, nepodváže její další rozvoj a nepustí do jejího provádění postupy, které souvisejí s nekontrolovatelným tržním prostředím. Proto je hlas představitelů univerzitních pracovišť, která se zatím do debat o této problematice nezapojovala, velice vítaný. Měl by ovšem mířit ke skutečným problémům, s nimiž se archeologie potýká.

V některých případech jsou univerzitní pracoviště jedinými, která se mohou určité části archeologické problematiky věnovat. K nim patří např. etika archeologie jako oboru a její vstřípení absolventům archeologického studia. Že mnoho z nich tato problematika při studiu zcela minula, dokládá např. argumentace absolventů archeologie používajících pojmy jako „obchodní strategie“ či „konkurenční výhoda“ oprávněných organizací při jednáních o provádění záchranných archeologických výzkumů. Do stejné kategorie patří provádění záchranných výzkumů na neodůvodnitelně nízké nebo naopak nadsazené náklady. ARÚ v Praze se v této otázce nedávno velmi intenzivně angažoval, když jeho pracovníci zorganizovali a ve spolupráci s pracovníky dalších organizací připravili návrh etického kodexu terénního archeologa. Přípravu kodexu provázal na podzim 2010 veřejný seminář a výsledný text je veřejně dostupný na webových stránkách ARÚ. Vědí o tom vůbec autoři výše uvedeného diskusního příspěvku?

Z jejich textu na čtenáře dýchne nostalgická představa o průběhu terénního archeologického výzkumu, která byla typická ještě pro 70. či starší část 80. let: terénní analýza je vyhrazena jenom archeologovi – vedoucímu výzkumu, který také jako jediný dokumentuje archeologické situace apod. V této podobě je terénní výzkum proveditelný pouze za nejpříhodnějších podmínek, na nalezišti, které si badatel sám vybral, s dostatkem času na terénní práci. Reálná situace je však zcela jiná: při záchranných výzkumech ovlivňuje podmínky zadavatel a omezujícími faktory jsou čas a peníze. Často je např. nezbytná rezignace na výzkum části ničené lokality, a to v zájmu kvalitativně nového poznání vzorku. I takový postup může být legitimní a občas velmi úspěšný, ale v každém případě jej

provázejí nemalá odborná rizika. Např. při výzkumu v Praze–Záběhlicích, na který pisatelé odkazují, bylo prozkoumáno jen 1,4 % naleziště, přičemž zbytek byl ponechán bez odkryvu. Je zřejmé, že takové rozhodnutí může učinit jen zkušený odborník s konkrétní vizí řešení odborného problému.

Vedoucí terénního výzkumu většího rozsahu je dnes spíše organizačním manažerem, kterému na vlastní archeologii zbývá při rozsáhlých povinnostech (jednání s investorem, zajištění pracovních sil, dalších specialistů, analýz, naplnění různých a stále rozsáhlejších pracovně právních předpisů a předpisů týkajících se bezpečnosti práce apod.) stále méně prostoru. V této situaci přináší zapojení servisní organizace pro archeologa zpravidla znatelnou úlevu. Principiálním řešením by bylo samozřejmě vedení výzkumu týmem archeologů s rozdělenou pravomocí. V našich podmínkách je toto řešení ovšem ještě stále hudbou budoucnosti, i když větší výzkumné týmy s více archeology průběžně přítomnými v terénu byly při některých akcích pražského ARÚ konstituovány (např. Kolín, Roztoky).

V současných možnostech se ovšem archeolog o své povinnosti často musí dělit s terénními techniky (dokumentátoři), i když jeho odpovědnost za všechny výše uvedené aspekty výzkumu je nedělitelná (viz bod 6.1 zmíněného etického kodexu). Z tohoto hlediska se terénní technici stávají do jisté míry klíčovými osobami. Často jde o osoby s hlubokým zájmem o archeologii a terénními zkušenostmi, které přesahují zkušenosti začínajícího archeologa. V této souvislosti stěží mohou být označeni za „amatéry a samouky, nedotčené akademickým prostředím“, zvláště pokud část z nich archeologii studuje nebo jí studovalo (byť třeba nedokončilo). Stejně tak se tím nijak nezužuje „potenciální trh práce pro nové archeology“, protože absolventi archeologie, ať již magisterského či bakalářského stupně o podobné pracovní pozice neusilují nebo je chápou jenom jako nouzové řešení.

V neposlední řadě je v souvislosti s oponovaným textem třeba upozornit na fakt, že úroveň absolventů archeologie je v ohledu technických dovedností na terénním výzkumu často podstatně nižší než praktiků ze servisních organizací. Kvalitnější příprava středního personálu (terénních techniků) je velkou výzvou pro univerzitní pracoviště. Mají-li se na takových místech objevovat lidé „dotčení akademickým prostředím“, je třeba, aby absolventi např. bakalářských programů byli připraveni nejen na postup do magisterského stupně studia, ale také zvládli základní řemeslo archeologa. Kde jinde by měli být vzdělávání lidí, kteří jsou schopni pořizovat (samozřejmě pod dohledem vedoucích výzkumů) kvalitní terénní dokumentaci, dohlížet na práci dělníků či odebírat vzorky? Není-li tomu tak, jsou vedoucí výzkumů odkázáni na zkušené a spolehlivé samouky. Za bizarní je naopak možno považovat velmi častou zkušenost, kdy jsou studenti archeologie při terénních výzkumech zaskočení, mají-li provádět kresebnou, popisnou, měřičskou či fotografickou dokumentaci, příp. vést dílčí úsek výzkumu. Odpověď na příčinu překvapení je zpravidla stejná: na školních výzkumech jsou zvyklí provádět jen hrubé terénní práce.

Předmětem neukončené diskuse je i absence publikačních výstupů z mnoha výzkumů. I zde existuje volba mezi zmenšením počtu výzkumů dotažených až do publikační etapy proti dokumentaci větší části ohrožených nalezišť s odkladem publikačního výstupu. Tato situace nemá jasné řešení, ale její diskuse přesahuje cíle tohoto příspěvku. Částečným řešením by mohlo být zadávání některých výzkumů ke zpracování v bakalářských, magisterských či doktorských pracích. V praxi se ovšem toto řešení setkává s rozmanitými obtížemi. I zde by spolupráce organizací činných v terénu s univerzitními pracovišti mohla být velmi přínosná.

Závěrem nelze než opakovat, že konstruktivní diskuse s renomovanými členy archeologické obce může hledání řešení budoucnosti české archeologie výrazně obohatit. Autoři tohoto příspěvku se velmi těší na konkrétní podněty vzešlé z univerzitního prostředí – ať už k právě probíhající přípravě novely památkového zákona, standardů terénní archeologické práce či koncepce terénního výzkumu. Předpokladem takové diskuse ovšem je společné **hledání** možných odpovědí, nikoliv kategorická prezentace parciálního problému z výšin akademických věží ze slonoviny.

K archeologickému rozcestí

Martin Tomášek

Sedm profesorů české a moravské archeologie se stalo spoluautory závažného podnětu k oborové diskusi. Pojmenovávají činnost tzv. servisních či dodavatelských archeologických společností slovy do značné míry negativně zabarvenými. Na takto vyhraněný pohled na problematiku činnosti podobných organizací zazní jistě reakce také od těch z kolegů, kteří spolupráci s tzv. servisními organizacemi praktikují a považují ji za užitečnou.

Úkolem tohoto příspěvku není pokoušet se o takový pohled. Snad jen dvěma poznámkami. Při spolupráci s tzv. servisními organizacemi jde vždy o vztah dvou stran, který nemá a nesmí být z pohledu oboru a ani zákona rovnoprávný. Na jedné straně stojí archeolog a jeho oprávněná organizace, jejichž povinností je tzv. servisní organizaci smysluplně a průběžně úkolovat a kontrolovat. Právě na nich, archeologovi a jeho oprávněné organizaci, leží veškerá odpovědnost vůči archeologickým situacím, nálezům, oboru a zákonu. Na straně druhé pak stojí tzv. servisní organizace, poskytující službu. Její odpovědnost vůči archeologickým situacím, nálezům, oboru i zákonu je v zásadě jen a pouze do výše smluvní částky. Je úkolem archeologa, potažmo oprávněné organizace, výše řečeného bez výjimky dbát. Velký důraz by tedy dnes měl být kladen na etiku oboru, abychom v budoucnu nemuseli bezzubě apelovat pouze na morálně volní vlastnosti zástupců oprávněných organizací.

V diskusi by ještě neměla zapadnout ani odpověď na vkrádající se otázku, zda vzniku fenoménu tzv. servisních organizací bylo v silách oboru, či v kontextu tohoto článku zejména pražského Archeologického ústavu AV ČR, zabránit. Zda bylo možné, před nějakými 15 lety, neobrátit se na vznikající organizace, které v Čechách té doby reprezentoval zejména *PERES – služby vědě a výzkumu*, a zejména při realizaci větších plošných výzkumů s nimi nespolupracovat. Tyto organizace tenkrát využily a dodnes využívají prostoru, který je jim dán platnou legislativou, a to nejen v oblasti památkové péče. Můžeme jistě, spolu s autory diskusního příspěvku, pochybovat o tom, že je to tak dobře, představené argumenty pro takový pohled jsou vážné, ale více zřejmě učinit nelze. Jsem přesvědčen, že AV ČR a její ARÚ nejsou, a nikdy nebyly, schopny vznik podobných organizací nijak výrazněji ovlivnit, snad kromě možnosti s nimi principiálně nespolupracovat. Nezbyvá tedy než smířit se s existencí těchto organizací, vzniklých v souladu s právním řádem ČR. Proti tomuto fenoménu zřejmě není v mezích současné legislativy relevantní obrana.

Samotný text nás staví před úkol zamyslet se nad budoucím působením takových organizací na obor a v jeho rámci, a dost možná, že nejen jich. Servisní organizace představují pouze jeden z problémů současného stavu oboru, a to zřejmě problém spíše dílčí. Jako již několikrát v minulosti, jsme na přelomu let 2010 a 2011 ve stadiu, kdy se opět připravuje nová legislativa upravující podmínky pro fungování a rozvoj našeho oboru. Názor, který vyplyne z diskuse o tzv. servisních organizacích, může být nějakým způsobem do nové legislativy promítnut. Sama diskuse se jistě může odvíjet od pohledu zachyceného v textu příspěvku vysokoškolských pedagogů. Jistě v ní mají právo zazní argumenty těch, kteří s podobnými organizacemi dlouhodobě spolupracují a realizují archeologické výzkumy bez drtivé většiny definovaných nešvarů. Jsem přesvědčen, že lze najít příklady toho, že je to opravdu možné. Řada výzkumů, realizovaných za pomoci tzv. servisních organizací, nepostrádá kvalitní nálezové zprávy uložené v archivu ARÚ, publikace v prestižních časopisech a znamená také kvalitní správu nálezů a jejich muzejní prezentaci.

Oba úhly pohledu budou mít nepochybně svou vyhraněnou argumentaci, a hledat průnik tak nebude snadné. Obě strany by se ale přece jen mohly shodnout na tom, že odvádění nemalých prostředků od investorů mimo obor je v kontextu současného stavu celé společnosti (nikoliv pouze oboru archeologie) prostorem pro tvorbu zisku tam, kde žádný vznikat nemá. Případně, byť neprokázané úvahy, či dokonce obvinění z korupce či tunelování oboru, tak lze očekávat a situace je pro celý obor dosti na hraně. Obě strany by se snad mohly shodnout také na tom, že je v bytostném zájmu oboru, je-li výše popsané riziko reálné, takovou díru uzavřít a s fenoménem servisních organizací pracovat

pokud možno bez velké části rizik zmíněných v úvodním příspěvku. Už proto, že naše záchranné i badatelské archeologické výzkumy jsou financovány z peněz soukromých i veřejných se zdůvodněním, že provádíme odbornou expertní činnost ve veřejném zájmu. Vyvedení části soukromých a veřejných prostředků mimo toto prostředí je zvenčí snadno napadnutelné a *a priori* podezřelé. V podobné diskusi, vedené již mimo archeologickou obec, by odborné a stavovské aspekty hrály – přinejlepším – druhé housle. Podezření ekonomického charakteru, byť neprokázaná, bohužel housle první!

Co tedy může obor učinit? To nejhorší, co by mohl udělat, je nad podnětem k diskusi mávnout rukou. To nejsnadnější, co obor udělat může, je zdánlivě poměrně jednoduché. Je to mimochodem jeden z nějakých 58 bodů vládní protikorupční strategie, bod, který by možná stačil sám a ostatních 57 by v ní vlastně ani nemuselo být. Nechť každá z oprávněných organizací zveřejní znění svých dohod se stavebníky a subdodavateli na svém webu, případně webu centrální odborné organizace, která k tomu může vytvořit vhodné, do jisté míry chráněné prostředí. Není to jistě všelék, ale do české archeologie plyne z záchranné archeologické výzkumy ročně kolem 300 milionů Kč. Kolik z nich končí u servisních organizací, a může tak být teoreticky považováno za podezřelé z „praní“ peněz za účelem tvorby zisku? O tom přehled není, byl by to jistě údaj zajímavý a nebyla by to rozhodně malá částka. Informovanost o toku soukromých a veřejných prostředků v jednotlivých segmentech naší činnosti je, domnívám se, velmi závažnou věcí. Umožňuje totiž do určité míry veřejnou a částečně i odbornou kontrolu nad jejich využitím. V současné době by se jednalo o krok dobrovolný a možná, že je čas k vážné úvaze, zda by nebylo možné současně stanovit morální kodex, ke kterému by oprávněné organizace měly možnost dobrovolně přistoupit. Vznikla by tím postupem času jakási oborová komora bez komory. Kromě morálního kodexu by jedním z jejích pravidel mohla být právě kvalitně definovaná spolupráce s podobnými organizacemi v zájmu prosazování odborných a stavovských aspektů provádění záchranných archeologických výzkumů. Není na škodu připomenout, že tyto odborné aspekty jsou z pohledu výkonných orgánů státní památkové péče často daleko méně důležité než aspekty formální a čistě legislativní. Půjde-li novela památkového zákona v oblasti archeologie cestou udělování oprávnění k provádění archeologických výzkumů přímo MK ČR, byť na základě doporučení nějaké odborné komise, což lze předpokládat, pak právě toto nebezpečí formálního a čistě právního přístupu k archeologii hrozí. Jakási asociace archeologických organizací, vyznávajících stejné mravní a odborné principy výkonu povolání a archeologických výzkumů v tomto prostředí, může hrát mimořádně závažnou roli.

MARTIN TOMÁŠEK, Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, Valdštejnské náměstí 3, Praha 1, CZ-118 01; tomasek@up.npu.cz

Vážení kolegové, pokud hodláte vstoupit s podnětným příspěvkem do diskuse, jež se otevřela na předchozích stránkách, redakce se těší na texty o max. rozsahu 8500 znaků zaslané do 31. 5. 2011.